

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА» (професійного спрямування)
для студентів 1-го курсу Навчально-наукового інституту механічної
інженерії та транспорту

Затверджено редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 1 від 28.01.2022 р.

Харків
НТУ «ХПІ»
2022

Методичні вказівки до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Українська мова» (професійного спрямування) для студентів 1-го курсу Навчально-наукового інституту механічної інженерії та транспорту / Уклад.: К. В. Белова, В. В. Субботіна, Н. В. Писарська. – Харків: НТУ «ХПІ», 2022. – 45 с.

Укладачі: К. В. Белова, В. В. Субботіна, Н. В. Писарська

Рецензент А. М. Гомон

Кафедра української мови

ВСТУП

Знання державної мови є необхідною складовою для успішної професійної діяльності, оскільки не можна вважати кваліфікованим спеціаліста, що не володіє мовою. Серед загальних знань мови для професійної діяльності важливим є вміння працювати з науковими текстами, скорочувати інформацію та складати самостійно наукові тексти. Крім того, важливе значення мають навички укладання ділових паперів, які є обов'язковою складовою будь-якої сфери діяльності людини. Також у професійній та науковій діяльності чимале значення набувають знання та доцільне використання термінологічної лексики, вміння перекладати та користуватися словниками. Саме тому одним з головних завдань вивчення дисципліни «Українська мова» серед студентів технічних спеціальностей є навчити здобувачів освіти правильно створювати документи, аналізувати наукову літературу, працювати з термінами та текстами, написаними іншою мовою. Ці проблеми наразі є актуальними, оскільки науковий та офіційно-діловий стилі мають свою специфіку. Методичні вказівки містять стислу інформацію стосовно питання створення ділових паперів, роботи з науковими текстами, використання термінів тощо. Методичні вказівки призначено для студентів Навчально-наукового інституту механічної інженерії та транспорту, практичні завдання та приклади відображають специфіку спеціальностей, які є в межах цього інституту.

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЛОВОДСТВА

1.1 Офіційно-діловий стиль мови: призначення, сфера застосування, ознаки, мовні засоби, підстилі

Офіційно-діловий стиль (ОДС) задовольняє потреби писемного та усного спілкування в суспільно-політичному, господарському житті, ділових стосунках та іншій діяльності членів суспільства. Його основним призначенням є регулювання ділових контактів мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Ознаки ОДС: усна та письмова форми використання, документальність (кожен офіційний папір повинен мати характер документа), стабільність, високий ступінь стандартизації, лаконізм, точність, стислість, однозначність формулювань, суворо визначена будова тексту, відсутність емоційності, образності та будь-якого вияву індивідуальності автора.

Мовні засоби: суспільно-політичні терміни, мовні кліше, канцеляризми (*відповідно до постанови, згідно із розпорядженням, супровідний лист*), відсутність емоційно-експресивної лексики, велика кількість абстрактних іменників, переважання інфінітивних, не особових дієслівних форм, ускладнені та складнопідрядні речення.

Підстилі ОДС: законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський та юридичний.

1.2 Основні поняття діловодства (документ, реквізит, формуляр, бланк)

Документ – це засіб фіксації певним чином на спеціальному матеріалі інформації про події, факти та явища об'єктивної дійсності.

Реквізит – це мінімальна складова частина документа, потрібна для визнання його юридичної сили.

Формуляр – сукупність реквізитів, розташованих у визначеній послідовності.

Бланк – аркуш паперу з наявними постійними реквізитами та місцем для змінних.

1.3 Національний стандарт України (ДСТУ 4163–2003. Державна уніфікована система документації)

Усі документи оформлюють відповідно до вимог Національного стандарту України «Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163-2003). Цей державний стандарт установлює склад реквізитів документів, вимоги до їх оформлення та змісту.

1.4 Заява. Правила укладання заяв

Заява – це документ, за допомогою якого громадяни реалізують надані їм права або захищають свої інтереси. Заяву найчастіше пишуть від руки в одному примірнику.

Зразок заяви

*Директору ННІ «МІТ»
Віталію ЄПІФАНОВУ
студента групи МІТ-321а
Іванова Володимира Сергійовича*

Заява

Прошу дозволити мені не відвідувати заняття 16.10.2021 р. у зв'язку із участю у Всеукраїнській олімпіаді з математики.

10.10.2021

Підпис В.С. Іванова

1.5 Класифікація документів

Усі документи класифікують за різними ознаками, зокрема: за найменуванням, за походженням, за місцем створення, за призначенням, за напрямом, за ступенем гласності, за формою, за стадіями створення, за терміном виконання, за ступенем складності, за терміном зберігання, за технікою відтворення.

1.6 Мовні кліше офіційно-ділового стилю

Кліше – це мовний зворот, що регулярно повторюється у певному контексті для позначення тотожних ситуацій та стосунків між людьми.

Кліше ОДС: згідно з розпорядженням, на підставі наказу, відповідно до чинного законодавства, порядок денний, поставити питання на розгляд, довести до відома, взяти до уваги, вжити заходів, надати допомогу, з боку адміністрації, обіймати посаду, повноважний орган, через сімейні обставини, за місцем основної роботи, у зв'язку з виходом на пенсію, укласти договір, матеріальна відповідальність.

Контрольні запитання

1. Де використовується ОДС?
2. Які основні ознаки ОДС?
3. Які ви знаєте підстилі ОДС?
4. Що називають документом?
5. Що таке реквізит?
6. Що таке формуляр?
7. Дайте визначення бланку документа.
8. Які бувають документи за стадіями створення?
9. Як розрізняють документи за ступенем гласності?
10. Які ви знаєте документи за походженням?
11. Які бувають документи за походженням?
12. Які бувають документи за ступенем гласності?

Завдання 1. Прочитайте. Визначте, який це документ: 1) за назвою; 2) за походженням; 3) за місцем виникнення; г) за напрямом.

Директорові
приватного підприємства «Колос»
Андрію ІВАНЧЕНКУ
Головного бухгалтера
Зайцевої Тетяни Степанівни

Заява

Прошу надати мені тарифну відпустку тривалістю 10 календарні дні з 10. 06. 2021 року.

08.. 06. 2021

підпис Т.С. Зайцевої

Завдання 2. Відредагуйте тексти заяв

1. Надайте мені відпустку за власний рахунок через сімейні обставини.
2. Прошу надати мені відпустку протягом 24 календарних днів.
3. Прошу надати вашого дозволу на вільне відвідування пар через складні сімейні обставини.

Завдання 3. Напишіть заяву на ім'я заступника директора інституту з проханням надати вам академічну відпустку.

Тема 2. ПРАВИЛА УКЛАДАННЯ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

2.1. Автобіографія. Правила оформлення автобіографії

Автобіографія – це документ, у якому особа власноруч подає факти свого життя й діяльності в хронологічному порядку.

Зразок автобіографії

Автобіографія

Я, Іванченко Аліна Вікторівна, народилася 9 квітня 1996 року в м. Харкові.

Від 2002 р. до 2013 р. навчалася в загальноосвітній школі № 104 м. Харкова, де здобула атестат про повну середню освіту з відзнакою.

2013 року вступила до Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», де навчаюся нині на III курсі інституту механічної інженерії та транспорту (спеціальність – цивільна безпека).

У Збройних силах України не служила.

На громадських засадах працюю в редколегії газети «Політехнік».

Трудового стажу не маю.

Сімейний стан – незаміжня.

Склад родини: батько – Іванченко Віктор Васильович, 1970 року народження, лікар-терапевт Харківської міської поліклініки № 6.

мати – Іванченко (Ковальчук) Лариса Андріївна, 1973 року народження, домогосподарка.

Мешкаю з батьками за адресою: 61120, м. Харків, вул. Армійська, буд. 7, кв. 24, т. 293-17-35.

18.11.2015

підпис А. В. Іванченко

2.2 Резюме. Правила укладання резюме

Резюме – це документ, у якому особа, яка прагне працевлаштуватися, повідомляє роботодавцеві особисті, освітні та професійні відомості про себе. Автор резюме намагається донести керівникові якоїсь організації (структурного підрозділу) інформацію про власні здібності, уміння й навички, переконати у своїй перспективності. Резюме можна вручати роботодавцеві особисто, передавати через секретаря, надсилати Інтернетом.

Зразок резюме

РЕЗЮМЕ

Прізвище, ім'я, по батькові Карпенко Микола Єгорович

Дата й місце народження 17 травня 1989 р., м. Харків

Домашня адреса 61000, м. Харків, вул. Квіткова, буд. 5, кв. 18
Телефон тел. 8(0572)62-14-95

Родинний стан Неодружений

Мета заміщення вакантної посади головного економіста

Освіта 1) 2005–2011 рр. – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ»), факультет бізнесу та фінансів, спеціальність «фінанси і кредит», диплом із відзнакою;
2) 1994–2005 рр. – загальноосвітня школа № 3 м. Харкова.

Трудова діяльність Серпень 2011 р. – грудень 2015 рр. – ТОВ «Аврора», економіст.

Додаткові відомості 1) знання спеціалізованих комп'ютерних програм 1С Бухгалтерія; Ліга-закон; пакету програм MS Office (Word, Excel, Access);
2) знання англійської – рівень *intermediate*;
3) під час виробничої практики в НТУ «ХПІ» працював помічником бухгалтера в ТОВ «Фокус» (травень – серпень 2009 р., червень – серпень 2010 р);
4) під час навчання в НТУ «ХПІ» брав участь у студентських олімпіадах і наукових конкурсах, здобув друге місце в Усеукраїнській олімпіаді розвитку народного господарства України в номінації «Краща модель керування бухгалтерським обліком малих підприємств».

18.03.2011

підпис М. Є. Карпенка

2.3 Пояснювальна записка. Правила оформлення пояснювальної записки

Пояснювальна записка – це документ, у якому підлегла особа найчастіше на вимогу керівника пояснює певні факти й учинки (запізнення, невиконання наказів, порушення дисципліни, аварії тощо).

Іноді пояснювальною запискою називають вступ до якого-небудь документа (плану, звіту, програми, дипломної роботи тощо), у якій укладач обґрунтовує мету, актуальність, новизну, структуру та функціональне призначення основної частини документа.

Зразок пояснювальної записки

*Заступнику директора навчально-наукового інституту
механічної інженерії і транспорту
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
Костянтину МИРОНОВУ
студента групи МІТ-321а
Тонконога Дмитра Сергійовича*

Пояснювальна записка

Я не відвідував заняття з 23.11 до 27.11.2015 у зв'язку з перебуванням у лікарні за місцем проживання.

Додаток: довідка з лікарні.

29.10.2015

підпис студента

Контрольні запитання

1. Що таке автобіографія?
2. У якому з документів обов'язково зазначається мета?
3. Який документ складають на вимогу керівника, щоб пояснити певні дії та вчинки?
4. Який документ має назву «резюме»?
5. У якому з документів біографічні відомості подають у хронологічному порядку?

Завдання 1. Складіть резюме (мета – заміщення вакантної посади провідного інженера).

Завдання 2. Складіть пояснювальну записку на ім'я куратора групи, де ви пояснюєте відсутність на заняттях.

Тема 3. НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФАХОВИХ ЗНАНЬ

3.1 Науковий стиль мови (призначення, сфера застосування, ознаки, мовні засоби, підстилі)

Науковий стиль (НС) – це різновид літературної мови, що забезпечує пізнавально-інформативні потреби суспільства у сфері науки, освіти та виробництва.

Сфера застосування НС: наукова і науково-технічна діяльність, освіта.

Ознаки НС: усна і писемна форми використання, точність, однозначність, логічна послідовність, узагальненість, об'єктивність, переконливість, аргументованість, стислість, емоційна нейтральність, наявність висновків.

Мовні засоби НС: переважна більшість слів іншомовного походження, терміни, стандартні вирази, абстрактні іменники, наявність цитат, посилань.

Речення здебільшого складні або ускладнені. Відсутня образність та емоційність.

Підстилі НС: власне науковий, науково-популярний та науково-навчальний.

3.2 Види наукових праць

Наукова праця – це результат дослідницької діяльності, яка вміщує нові відомості, закономірності стосовно об'єкта дослідження, представлені у певній послідовності та оформлені згідно зі стандартами.

Розрізняють такі види наукових праць: дисертація, автореферат дисертації, монографія, наукова стаття, тези доповіді, реферат, доповідь, науковий звіт, реферат, підручник, навчальний посібник.

3.3 Особливості наукового тексту

Науковий текст – спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження.

Особливості наукового тексту: науковий текст обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризуються доцільністю і раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети та завдань; він має раціональний характер, складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки; текст не ґрунтується на образі, не активізує почуттєвий світ його читача, а орієнтований на сферу раціонального мислення; його призначення не в тому, щоб змусити повірити, а в тому, щоб довести, обґрунтувати, аргументувати істину.

Структура наукового тексту

1. Вступна частина, у якій окреслюють проблему, мету і завдання, гіпотези і методи дослідження.
2. Дослідна частина тексту описує дослідження і його результати.

3. Висновкова частина тексту регламентує висновки і рекомендації для проведення подальших наукових досліджень.

3.4 План як структурний елемент наукового дослідження. Види планів, правила їх складання

Планом тексту називають заздалегідь передбачений порядок викладу його основних думок.

Види планів:

1. Питальний план складається у вигляді запитань до основних думок (фрагментів) тексту.
2. Тезовий – це план, пунктами якого є розгорнуті речення, що ілюструють основну думку фрагменту.
3. Називний – план, пунктами якого є односкладні називні речення.
4. Цитатний – пунктами плану є речення, виписані з тексту без змін, які відображають основну думку фрагменту.

Перш, ніж складати план, текст ділять на структурно-змістові частини, кожна з яких відображає певну закінчену думку. Потім знаходять інформаційні центри фрагментів та записують їх основні положення у вигляді плану.

Контрольні запитання

1. Що ми називаємо науковим стилем? Назвіть його особливості.
2. Назвіть підстилі НС?
3. Що таке наукова праця?
4. Назвіть особливості наукового тексту.
5. Що називають планом наукового тексту?
6. Які види планів ви знаєте?
7. Чим відрізняється цитатний план від тезового?
8. Які речення є називними?

Завдання 1. Визначте підстиль поданого уривку наукового стилю.

Обґрунтуйте свою думку

У засобах малої механізації сьогодні використовуються як двотактні, так і чотиритактні двигуни внутрішнього згоряння. Перевагами двотактних двигунів є мала питома маса, але стосовно економічності і викидів шкідливих речовин з відпрацьованими газами, то чотиритактні двигуни мають тут значні переваги. З цієї причини багато команд, що беруть участь у змаганнях на паливну економічність Shell «Eco-marathon», використовують чотиритактні двигуни фірми HONDAGX25 і GX35, розроблені для засобів малої механізації. При використанні двигунів фірми HONDA в перегонах Shell «Eco-marathon» важливо знати механічні втрати таких двигунів для пошуку шляхів їх зменшення (Ф.І. Абрамчук, А.П. Кузьменко «Перспективні двигуни внутрішнього згоряння»).

Завдання 2. До поданого тексту складіть питальний, тезовий і називний плани

Неможливо точно відповісти на питання, хто саме винайшов комп'ютер. Річ у тому, що комп'ютер не є винаходом однієї людини. Комп'ютер увібрав у собі ідеї та технічні рішення багатьох вчених та інженерів. Розвиток обчислювальної техніки стимулювався потребою у швидких та точних обчислюваннях і тривав сотні років. У процесі розвитку обчислювальна техніка ставала дедалі більш досконалою. Цей процес триває і в наш час.

Вважається, що перший у світі ескізний малюнок тринадцятирозрядного десятинного сумуючого пристрою на базі коліщаток з десятьма зубцями був виконаний Леонардо да Вінчі в одному з його щоденників (вчений почав вести цей щоденник ще до відкриття Америки 1492 р.).

1623 року (більш ніж через 100 років після смерті Леонардо да Вінчі) німецький вчений Вільгельм Шиккард запропонував свою модель шестирозрядного десятинного обчислювача, який мав складатися також із

зубчатих коліщаток та міг би виконувати додавання, віднімання, а також множення та ділення. Винаходи да Вінчі та Шиккарда були знайдені лише в наш час і залишилися тільки на папері.

1642 року 19-річний французький математик Блез Паскаль сконструював першу в світі працюючу механічну обчислювальну машину, відому як підсумовуюча машина Паскаля («Паскаліна»). Ця машина являла собою комбінацію взаємопов'язаних коліщаток та приводів. На коліщатках були зображені цифри від 0 до 9. Якщо перше коліщатко робить повний оберт від 0 до 9, автоматично починає рухатись друге коліщатко. Якщо і друге коліщатко доходить до цифри 9, починає обертатися третє і так далі. Машина Паскаля могла лише додавати та віднімати (Чернявська О.В. «Історія розвитку обчислювальної техніки»).

Тема 4. ПИСЬМОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

4. 1 Реферування наукового джерела. Структура й види рефератів.

Правила реферування наукової інформації

Реферування – це процес аналітично-синтетичної обробки інформації, що полягає в аналізі первинного документа, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків). Реферування має на меті скоротити фізичний обсяг первинного документа за збереження його основного смислового змісту, використовується у науковій, видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності.

Реферат – це 1) вторинний документ, результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді стислого викладу наукової праці, вчення, змісту джерела із зазначенням характеру, методики, результатів дослідження та збереженням його мовностилістичних особливостей.

Функції реферату:

1. Інформаційна – реферат подає інформацію про певний документ.
2. Пошукова – реферат використовується в інформаційно-пошукових й автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації.

Класифікація рефератів:

1. За належністю до певної галузі знань (реферати з суспільних, гуманітарних, природничих, технічних, точних та інших галузей науки).
2. За способом характеристики первинного документа (загальні реферати або реферати-конспекти, що послідовно передають у загальному вигляді зміст усього первинного документа; спеціалізовані або проблемно-орієнтовані реферати, що акцентують увагу читача на окремих темах або проблемах первинного документа).

3. За кількістю джерел реферування (монографічні – в основу покладений один первинний документ; реферати-фрагменти, складені на окрему частину первинного документа, його розділ, підрозділ, параграф; оглядові або зведені, групові реферати, коли до роботи залучається кілька або ціла низка тематично споріднених реферованих праць).

4. За формою викладу (текстові, табличні, ілюстровані або змішані).

Реферат, як доповідь на будь-яку тему, написана на основі критичного огляду літературних та інших джерел, готується за одним або кількома джерелами, у ньому автор подає чужі та власні думки. Рекомендований обсяг реферату – 10-12 сторінок друкованого тексту (0,5 друкованого аркуша).

4. 2. Конспектування наукової інформації. Види конспектів. Правила конспектування лекцій і наукових праць. Вимоги до конспектів

Конспектування – це процес, основною метою якого є переробка та запис інформації, щоб відновити її в пам'яті через деякий час. Конспектом називають стислий письмовий переказ змісту лекції, промови тощо.

Існують такі види конспектів: докладний (текстуальний), вільний та комбінований.

Під час запису інформації, що сприймається на слух, треба вміти одночасно виконувати три взаємозумовлені мисленнєво-мовленнєві дії: аудіювання, мисленнєву переробку почутого та короткий запис інформації.

4. 3. Анотування наукового джерела. Види анотацій. Правила анотування

Анотування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики документа, що розкриває логічну структуру і зміст. Анотації використовуються для стислої характеристики наукової статті, монографії, дисертації тощо, а також у видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності.

Анотації виконують дві основні функції:

- сигнальну (подається важлива інформація про документ, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці);

- пошукову (анотація використовується в інформаційно-пошукових, зокрема, автоматизованих системах, для пошуку конкретних документів).

Анотація складається з двох частин: бібліографічного опису і власне тексту. Анотація не розкриває зміст наукового джерела, а лише інформує про наукове джерело певного змісту й характеру. Анотація дозволяє користувачеві скласти достатнє й об'єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію і тим самим допомагає в пошуку, відборі та систематизації потрібної інформації.

За *функціональним призначенням* анотації бувають довідкові та рекомендаційні.

За *обсягом та глибиною* розрізняють анотації описові та реферативні.

Текст анотації вирізняється лаконічністю, високим рівнем узагальнення інформації, що представлена в первинному документі. У тексті анотації не

варто використовувати складні синтаксичні конструкції, що перешкоджають сприйняттю тексту. Обсяг анотації – приблизно 500 друкованих знаків.

Зразок анотації

Теоретичні проблеми прикладної геометрії : навч. посіб. / О. Ю. Ніцин. – Харків : НТУ «ХПІ», 2018. – 156 с.

Навчальний посібник присвячено однієї з важливих у прикладній геометрії проблем, а саме: моделюванню кривих і поверхонь, що найчастіше зустрічаються у природі та науково-практичній діяльності людини. Крім того, у даному навчальному посібнику розповідається про такі властивості кривих і поверхонь, про які умовчують як шкільні підручники, так і підручники для вищих навчальних закладів.

Навчальний посібник призначено для студентів і аспірантів, що навчаються за спеціальностями 122 «Комп'ютерні науки» і 131 «Прикладна механіка».

Контрольні запитання

1. Що таке реферат?
2. Які функції виконує реферат?
3. Як класифікують реферати?
4. У чому полягає процес конспектування?
5. Які види конспектів бувають?
6. Що таке анотація, для чого її використовують?
7. Яким є обсяг анотації?

Завдання 1. Складіть анотацію до поданого тексту.

Теорія пружності є частиною загальної науки про міцність, жорсткість і стійкість споруджень. Ці ж питання розглядаються в опорі матеріалів в основному для стрижневих систем на основі допущень, що спрощують модель деформування. В теорії пружності використовуються більш загальні гіпотези й для розробки методів розрахунку застосовується більше строгий

математичний апарат. Це дозволяє одержувати більш точні рішення в порівнянні з опором матеріалів, а також розглядати завдання, які не можуть бути вирішені методами опору матеріалів (зокрема, розрахунок масивних тіл, пластинок і оболонок) (Бобраков А.А. «Опір матеріалів і основи теорії пружності та пластичності»).

Тема 5. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕРМІНОЗНАВСТВА

5.1 Термінознавство як наука

Термінознавство – наука, що вивчає спеціальну лексику з точки зору її типології, походження, форми, змісту (значення) і функціонування, а також використання, упорядкування та створення.

Термін – слово або словосполучення, що визначає чітко й однозначно окреслене поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери.

Основні ознаки терміна:

- системність: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення;
- точність: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає;
- прагнення до однозначності у межах своєї терміносистеми;
- наявність дефініції – наявність означення, яке чітко окреслює його значення.

Структура термінів:

1. **Терміни – кореневі слова** (колектор, болт)
2. **Терміни – похідні слова** (пересічний, навантажувальний)
3. **Терміни – складні слова** (макросистема,електрозварювання)
4. **Терміни – словосполучення** (тягове колесо, поворотний механізм)
5. **Терміни – аббревіатури** (ЧПК, ЗОР)

б. Терміни – символ-слова (Т-подібний, В-промень)

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни переділяються на три групи:

1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: мовна система, закони милозвучності, теорія походження мови. До цієї категорії відносять і загально-технічну термінологію (машина, пристрій, агрегат).

2. Міжгалузеві терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*).

3. Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: *паливна помпа, зубчасте колесо*

Поняття «Терміноід»

За семантичним значенням розрізняють власне терміни та терміноїди.

Терміноїди – створюються на основі поняття у вузькій професійній діяльності, вони називають конкретні явища або об'єкти.

Терміноїди є групою лексичних одиниць, що складається з номенклатури, професіоналізмів і професійних просторіччя.

Номенклатура (інша назва – «номени») — це слова, що називають конкретні об'єкти науки або техніки, тому номени бувають науковими та технічними. Так, системи технічних термінів супроводжуються номенами – найменуваннями типів і класів машин і механізмів, нерідко з цифровими й літерними позначеннями, що характеризують номер моделі, розмір деталі тощо (наприклад, ВА32106, кінгстон 38230).

Професіоналізми – це слова або вислови, властиві мовленню людей певної професії. Вживаються тільки у відповідному професійному колі й не відповідають нормам літературної мови.

Професійне просторіччя – це слова, вирази, граматичні форми і конструкції, поширені в нелітературній розмовній мові, які використовуються у певній професії.

Контрольні запитання

1. Що таке термінознавство?
2. Які ознаки терміна?
3. На які групи поділяються терміни?
4. Що таке терміноід?
5. З чого складаються терміноїди?

Завдання 1. Напишіть 15 термінів із визначенням за фахом.

Завдання 2. Поділіть терміни за структурою: абсорбація, мікродиск, механічна обробка, гвинтовий механізм, тиск, магнітогідродинаміка, БТР, хронометраж, зчеплення, d-функція, потужність, ЧПУ.

Завдання 3. Випишіть із тексту слова-терміни. Вставте пропущені розділові знаки.

Першим та найголовнішим трендом сучасного автомобілебудування залишається боротьба за екологічність. Я вважаю його найважливішим тому що сьогодні у цілому світі чиниться величезний тиск на автовиробників, яких примушують знижувати шкідливі викиди з двигунів внутрішнього згорання.

Нині діючий у розвинутих країнах стандарт Євро-6 досить важко виконати. Наприклад компанія «Форд» вимушена зняти з виробництва кілька популярних моделей тільки через те що їхні двигуни вже неможливо «втиснути» у Євро-6. Але це нікого не цікавить. Авто за попередніми екологічними стандартами випускати та продавати забороняється.

Через потребу суттєво знизити норми шкідливих викидів у вихлопних газах змінюють свої модельні лінійки практично всі провідні виробники. До того ж у світі почали використовувати нову методику вимірювання. Через це контроль став набагато суворішим. Якщо раніше достатньо було показати на стенді що двигун емітує викиди у межах встановлених норм а потім ще пройти через комп'ютерне моделювання то тепер додатково автомобіль випробовують у реальних умовах і показники стають точнішими.

З'явилися суворі обмеження для дизельних двигунів. У багатьох країнах машинам на солярці уже заборонили в'їжджати до центрів міст. Уже є і окремі дороги і цілі райони, де рух дизельних машин зупиняють у певні проміжки часу. Тобто якщо раніше дизельний двигун вважали вигідним через його економічність, то тепер стосовно них виникає чимало запитань Костюк А. «Основні тренди сучасного автомобілебудування»).

Тема 6. ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНІВ

6.1. Способи творення термінів за рахунок використання внутрішніх ресурсів української мови

Нові терміни утворюються шляхом використання внутрішніх ресурсів мови або шляхом запозичення.

За допомогою внутрішніх ресурсів мови терміни створюються двома способами:

1. Зміна значення:

- а) шляхом зміни значення звичайних слів літературної мови;
- б) шляхом зміни значень термінів, запозичених з інших галузей науки

2. Зміна структури:

- утворення похідних термінів за допомогою префіксів та суфіксів:
 - а) прикметниковий суфікс «ан(ий)» «н»: *карданний, непарний*;
 - складання основ: *електродвигун, хронометраж*;
 - утворення термінологічних сполучень: *циліндричне колесо*;

-утворення термінів-аббревіатур: *РЕМ* (*растровий електронний мікроскоп*).

6.2. Способи творення термінів за рахунок запозичення

Утворення термінів шляхом запозичення двома способами:

1. Запозичити його та:

а) переписати за правилами орфографії рідної мови: *експлуатація*;

б) зберегти його оригінальне написання: *мікродиск*.

2. Перекласти цей термін рідною мовою:

а)буквально: *насос – помпа*;

б)описово: *каретка супорта (токарного верстата)-main saddle*.

Запозичення може бути повним або частковим.

При повному запозичується як внутрішня, так і зовнішня форма терміна. Потім іншомовне слово пристосовують до фонетичних і морфологічних особливостей мови реципієнта, тобто асимілюють його.

Розрізняють повну та часткову асиміляцію.

Повна асиміляція – це повне пристосування іншомовного слова до фонетичних (заміна звуків, не властивих цій мові; перенесення наголосу тощо) і морфологічних (підпорядкування системі відмінювання мови-реципієнта) законів рідної мови; напр., слово «асиміляція» (від лат. «assimilatio») в українській мові стало жіночого роду, після «с» за правилом дев'ятки пишемо «и» та змінюємо його як іменник І в. м'якої гр.

Часткова асиміляція – це збереження деяких фонетичних і граматичних особливостей мови-продуцента.

Контрольні запитання

1. Які шляхи виникнення нових термінів?
2. Як створюються терміни за допомогою внутрішніх ресурсів?
3. Як створюються терміни за допомогою запозичення з інших мов?
4. Як відбувається процес повного запозичення терміна?

5. Як відбувається процес часткового запозичення терміна?

Завдання 1. Виконайте аналіз термінів за схемою: *п'ята, чаша, тонке точіння, марка сталі, лютування, цапфа, зірочка, сорочка, гітара зубчастих коліс, різь двозахідна, фреза, хобот зварювальної машини, гусениця, гвинт, гравітаційна хвиля, дзига, КВП(контрольно-вимірювальний прилад)*

Схема аналізу:

1. Загальнонауковий термін чи вузькоспеціальний (тиск).
2. Простий (болт), складний (мікродвигун) чи складений (ходове колесо).
3. Якими частинами мови виражений. Вказати модель (мета промови: іменник + іменник; макаронічний стиль: прикметник + іменник).
4. Запозичений (асоціація: з латинської) чи власне український (безсилля).
5. Назвати спосіб творення власне українських термінів:
 - а) префіксальний (надзавдання);
 - б) суфіксальний (наслідування);
 - в) префіксально-суфіксальний (безпорадний);
 - г) безафіксний (вступ);
 - г) основоскладання (теплопровідність);
 - д) аббревіаційний (ССК – складна синтаксична конструкція);
 - е) вторинна номінація – використання наявної у мові назви для позначення наукового поняття (усмішка);
 - ж) аналітичний – використання словосполучень (аподиктичне судження).

Завдання 2. Поясніть значення термінів-паронімів: автоматизований – автоматичний, база – базис, вигляд – вид, виділяти – приділяти, відтинок – відтінок, декоративний – декораційний, комплекс – комплект, механізований – механічний, показчик – показник, програмний –

програмовий – програмований, систематичний – систематизований – системний, циклічний – цикловий, швидкий – швидкісний.

Завдання 4. Правильно наголосіть слова: карбюратор, двохосьовий, запалювання, мастило, маркування, конденсатор, колінчастий вал.

Завдання 5. Випишіть у три колонки прості, складні та складені терміни. Склавши початкові літери слів першого стовпчика і кінцеві другого та третього, прочитайте машинобудівні терміни, поясніть їхнє значення: клема, легування, анкер, підвіска, апарат, ніпель, водозлив, повітродувка, монель-метал, комп'ютерний чип, зірочка ланцюгова, клиновий пас.

Тема 7. ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мовне планування відбувається здебільшого такими способами: 1) пряме втручання у функціонування мови, унаслідок чого замінюють мовні форми або засоби; 2) рекомендації носіям мови обрати одну з кількох уже наявних мовних форм. Зауважимо, що в кожному з виділених періодів мовного планування української термінології активні обидва зазначені шляхи. Планування в мові можна запроваджувати прямим диктатом зверху як вияв певної мовної політики в державі, але суб'єктами мовного планування можуть бути й певні наукові установи, й окремі особи.

20-і рр. – сер. 30-х рр. ХХ ст. У цей період простежується зв'язок основних тенденцій мовного планування національної термінології з початком українізації в Україні, що сформувалася як політика держави вже до 1925 року.

Друга пол. 30-х рр. – 80-і рр. ХХ ст. В українському мовознавстві цього періоду свідоме втручання в мову називали, як правило, «мовним будівництвом», і тільки в останні роки термін «мовне планування» набув широкого вжитку в науковому обігу. Саме з другої половини 30-х рр. минулого століття почалося орієнтування на російську термінологію й

основним способом термінотворення в українській науковій термінології стало калькування з цієї мови.

90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст. Тривале використання українцями російськомовної наукової літератури максимально наблизило українську термінологію до російської. Відновлення і встановлення української ідентичності термінів, які не повинні суперечити системі української літературної мови, можна визначити як мету здійснюваного зараз мовного планування у вітчизняній термінології. Якісні зміни в українській термінології плануються в цей період з урахуванням двох основних критеріїв нормативності мовних одиниць – системного й національного, як і у 20-і – сер. 30-х рр. XX ст., але на іншому якісному рівні. Основні напрями мовної політики в незалежній Україні відбиті у чинній Конституції, у «Декларації прав національностей України» та в декількох Законах України. «Мовну політику України на загальнодержавному рівні загалом можна схарактеризувати як помірковано-обережну й недостатньо послідовну з прагненням до уникнення радикальних заходів» [1, с. 40]. Усі процеси в Україні, спрямовані на розширення соціального функціонування української мови в національному варіанті, уповільнено. У цій ситуації для досягнення мети мовного планування у сучасній вітчизняній термінології велике значення має те, що українська мова набула державного статусу.

Отже, виділені періоди у мовному плануванні української термінології логічно співвідносяться з певними етапами історії українського народу.

Контрольні запитання

1. Якими способами відбувалося мовне планування?
2. Який період вважається початком мовного планування національної термінології?
3. Коли почалося орієнтування на російську термінологію?
4. Що таке калька?

5. Як змінилась українська термінологія в 90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.?

Завдання 1. Випишіть зі словника технічних термінів 5 термінів, що означають види та способи зварювання.

Завдання 2. Випишіть зі словника технічних термінів 10 термінів, які називають матеріали, суміші, що їх використовують у ливарному виробництві.

Завдання 3. Випишіть зі словника технічних термінів 10 термінів, що означають технічні матеріали.

Завдання 4. Випишіть зі словника технічних термінів 5 загальнотехнічних термінів, що передають поняття, пов'язані з машинобудуванням.

Завдання 5. Доберіть антоніми до термінів: тонке точіння, прохідний калібр, мікротвердість, підвищувальна передача, синхронний двигун.

Завдання 14. Доберіть українські синоніми до запозичених термінів: акумулятор, герметизація, інжекція, циклічний і поясніть їхнє значення.

Завдання 6. Відредагуйте речення.

Дорожні машини повинні забезпечити потрібну продуктивність під відкритим небом, у любую погоду та в любую пору року, переміщатися по ґрунтовим дорогам чи бездоріжжям. Для визначення технічної продуктивності застосовують відповідні коефіцієнти, які враховують розпушування матеріала або його втрати, вплив ступені використання ємності посудини (ковша скрепера, ковша екскаватору, кузова самосвала), вплив зменшення потужності двигуна або швидкості робочого режиму та вплив інших умов на продовженість цикла. У дорожньо-будівельних машинах, автомобілях і тракторах широко застосовують такі насоси: шестер'яні, совкові, гвинтові. Насос складається з корпусу,

всмоктуючого й нагнітального отворів, ведучої та веденої шестерні. Сідушка заложена багажом. Дворніки на лобовому склі не працюють.

Завдання 7. Відредагуйте текст.

В сучасних дорожньо-будівельних машинах управління машиною може виконуватись автоматично або за закладеною в систему керування складеною і записаною програмою. В цьому випадку оператор (машиніст) лише контролює роботу апаратури, а включення і виключення потрібних устроїв (механізмів) виконує обчислююче устрійство. У деяких випадках може бути використано й дистанційне управління машиною при допомозі сигналів, переданих по радіо або проводам. В залежності від використання конструктивної схеми системи управління поділяють на механічні, гідравлічні, пневматичні, електричні та комбіновані.

Тема 8. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДНОЗНАВСТВА

8.1.Поняття «перекладання» і «переклад»

Поняття «перекладання» та «переклад» потребують уточнення і термінологічного визначення. Отже, **перекладання** – це процес, під час якого текст або усне висловлювання, що виражені однією мовою (мовою оригіналу), відтворюються іншою мовою (мовою перекладу). А **переклад** – це результат цього процесу, тобто новий текст або усне висловлювання, відтворені мовою перекладу.

Мета перекладання – точно і повно висловити засобами однієї мови те, що вже було виражене засобами іншої мови. **Мета перекладу** – ознайомити читача або слухача, який не володіє мовою оригіналу, з певним текстом або усним висловлюванням, відтвореними цією мовою.

Перекладання і переклад мають спільні види та форми. Процес перекладання може здійснюватись: **усно, письмово, за допомогою комп'ютера.**

Призначення і види комп'ютерного перекладу

Переклад – вид мовного посередництва, при якому зміст іншомовного тексту оригіналу передається на іншу мову шляхом створення на ньому комунікативно рівноцінного тексту. Для перекладу з однієї мови на іншу мову застосовуються програми: 1) словники, 2) перекладачі текстових документів, 3) перекладачі тексту веб-сторінок із збереженням дизайну.

Розрізняють автоматизований, машинний і статистичний переклади.

Автоматизований переклад – виконується людиною з залученням електронного словника, встановленого на комп'ютері або на сайті. Програма просто допомагає людині перекладати тексти.

Електронний словник – програма, яка по запитованій слову відкриває словникову статтю з варіантами перекладу слова, прикладами словосполучень і фраз, причому не тільки загальної лексики, а й спеціалізованих (галузевих) словників. За словникового запасу відповідає паперовому словнику, а по зручності користування, швидкості пошуку і переходу по посиланнях набагато його перевершує. Приклади електронних словників: Лінгво, МультиЛекс, Контекст, PromtED, Bridge to English, Сократ та ін. Адреси мережних словників в Інтернеті: Яндекс.Лінгво – lingvo.yandex.ru/adv.html; foreignword.com/Tools/dictsrch.htm; wwwforeignword.com/Tools/transnow.htm; крім того, вони є на сайтах Rambler.ru, Aport.ru. Див. Також каталог словників glossarist.com.

Машинний (автоматичний) переклад – комп'ютерна програма, яка аналізує текст джерела і виконує переклад без втручання людини. Людина-редактор згодом виправляє переклад або заздалегідь пристосовує текст до обробки машиною: усуває неоднозначні прочитання, спрощує текст синтаксично під структуру фраз мови перекладу, вказує системі переказу шляхи вирішення у важких випадках.

Статистичний машинний переклад – переклад, заснований на порівнянні великих обсягів мовних пар текстів, що містять пропозиції на одній мові і відповідні їм пропозиції на другому. Застосовується на пошуковому сайті Google і володіє властивістю самонавчання. Чим більше в

розпорядженні мовних пар текстів і чим точніше вони відповідають один одному, тим краще результат статистичного перекладу. У ряді країн видаються двомовні парламентські звіти; на декількох мовах видаються документи Організації Об'єднаних Націй, Євросоюзу, багато художніх і галузевих книг переведено на кілька мов. Ці матеріали, оброблені алгоритмами пошукових систем і їх індексних баз, стали ресурсами статистичного машинного перекладу.

Розрізняють такі **види перекладання та перекладу:**

художній;

діловий;

рекламний;

науково-технічний.

Кожний з них має свою специфіку. Якщо під час художнього перекладання треба передати не лише зміст оригіналу, а й настрій, емоції, відчуття, особливості авторського стилю, то перекладання ділової, рекламної та науково-технічної літератури потребує передусім найточнішого передання певних подій, фактів та опису приладів, устаткування тощо. Ділові, рекламні, науково-технічні переклади відносять до так званих інформативних перекладів, під час роботи над якими слід не лише намагатися точно передавати інформацію, а й дотримуватися норм мови ділового або науково-технічного стилів.

Можна навести таку **диференціацію перекладів:**

інформативний переклад, метою якого є загальне знайомство зі змістом тексту іноземною мовою;

точний переклад, потрібний для детального знайомства зі змістом;

найточніший, юридично засвідчений переклад для офіційних документів і законів.

Окрім того, виокремлюють буквальний, адекватний, реферативний, анотаційний переклади.

Адекватним називають переклад, в якому відтворюється єдність змісту та форми. У поняття адекватність входить передача стилістичних і експресивних відтінків оригіналу. Крім того, навіть при відсутності формальної точності передачі окремих слів та словосполучень переклад у цілому може бути адекватним. А нерідко буває і так, що переклад є адекватним саме завдяки порушенню цієї елементарної і поверхневої точності. Коли окремі, дрібні, деколи неперекладні елементи тексту передаються відповідно до ідейно-художнього задуму автора, переклад досягає високого ступеня адекватності.

Під **буквальним перекладом** слід розуміти переклад по зовнішній (графічній або фонетичній) подібності між іноземним та українським словом або словосполученням, без урахування смислових відмінностей між ними. Слід розрізняти буквализм етимологічний, тобто зв'язаний з походженням слова, та буквализм семантичний, тобто зв'язаний з його значенням. Етимологічний буквализм полягає у використанні при перекладі зовнішньо схожого слова чи словосполучення, котре не відповідає за своїм значенням слову або словосполученню оригіналу (complexion – комплекція, будова тіла; patron – патрон, начальник, хазяїн, покровитель).

Під **реферативним перекладом** розуміють

- 1) письмовий переклад заздалегідь відібраних частин оригіналу, що складають зв'язний текст;
- 2) виклад основних положень змісту оригіналу, що супроводжується висновками й оцінкою. Реферативний переклад у 5 – 10 і більше разів коротший за оригінал.

Анотаційний переклад – це стисла характеристика оригіналу, що являє собою перелік основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, в якій послідовності, висновки автора), про призначення,

актуальність оригіналу, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

8.2. Перекладацькі трансформації та їх види

Перекладацькі трансформації – це міжмовні перетворення з метою досягнення перекладацької еквівалентності. Це навмисні відступи від структурного та семантичного паралелізму між текстом оригіналу (ТО) і текстом перекладу (ТП) на користь їх рівноцінності. **Трансформація** – основа більшості прийомів перекладу. Полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

Залежно від характеру змін в перекладі трансформації поділяються на:

Семантико-синтаксичні – це вид трансформацій, які полягають у зміні синтаксичних функцій слів і словосполучень. Зміна синтаксичних функцій в процесі перекладу супроводжується перебудовою синтаксичної конструкції: перетворення одного типу додаткової пропозиції в іншу; додавання і вилучення слів

Лексичні – це вид трансформацій, що змінюють лексичні елементи мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу. Пряме запозичення, транскрипція, транслітерація, калькування.

Граматичні – це вид трансформацій, які вимагають внесення додаткових слів або, навпаки, опущення яких-небудь елементів. **Дослівний переклад, членування речення, об'єднання речень граматичні заміни, синтаксичне калькування.**

Лексико-семантичні – це вид трансформацій, які виражаються у заміні окремих лексичних одиниць вихідної мови лексичними одиницями мови

перекладу, які не є словниковими еквівалентами і, тобто, які мають нове значення, відмінне від значення лексичної одиниці вихідної мови.

Диференціація, конкретизація, узагальнення (генералізація), змістовний розвиток, цілісне перетворення, еквівалентна заміна.

Лексико-граматичні – це вид трансформацій, які вимагають внесення додаткових слів або, навпаки, опущення яких-небудь елементів. **Антонімічний та синонімічний переклад, компенсація, описовий переклад.**

Стилістичні – це вид трансформацій, де застосовують способи перекладу, за допомогою яких перекладач зміщує стилістичні акценти, ней-тралізуючи або, навпаки, актуалізуючи конотативні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм. **Логізація, модуляція, зміцнення акценту, еквіваленція.**

Контрольні запитання

1. Що таке переклад та перекладання?
2. Яка мета перекладання й перекладу?
3. Які розрізняють форми та види перекладу?
4. Що таке інформаційне перекладання?
5. Що таке буквальний переклад?
6. Що розуміють під поняттям «перекладацькі трансформації»?
7. Які види лексичних трансформацій ви знаєте?
8. Що таке антонімічний переклад та описовий переклад?
9. Які види граматичних трансформацій ви знаєте?
10. Що таке модуляція?

Завдання 1. Перекладіть тексти і вкажіть до якого виду вони належать.

А. В структуре промышленности Украины наибольший удельный вес занимают отрасли тяжелой индустрии, в частности угольная

промышленность, черная металлургия и машиностроение. Машиностроение является одной из отраслей перерабатывающей промышленности, которая объединяет предприятия и организации по разработке, изготовлению и ремонту средств производства и орудий труда, транспортных средств, электрической и электронной аппаратуры, электрооборудования, оборонной продукции и т.п. На период обретения независимости многоотраслевой машиностроительный комплекс Украины имел чрезвычайно мощный и уникальный по своим возможностям научно-технический и производственный потенциал, ведь страна занимала второе место по объему производства продукции машиностроения среди стран СНГ. Но с начала 90-х годов ситуация в машиностроении начала меняться – снизилась конкурентоспособность продукции и возможность выхода на мировой рынок (В.В. Лукьянова, Т.В. Цвигун «Машиностроение в Украине: современное состояние, проблемы и перспективы развития»).

Б. Деревня была где-то за лесом. Если идти в нее по большой дороге, нужно отмахать не один десяток километров; если пойти лесными тропинками, путь урежется вдвое. Толстые корни обхватили извилистую тропу. Лес шумит, успокаивает. В стылом воздухе кружатся жухлые листья. Тропинка, петляя среди деревьев, поднимается на пригорки, спускается в ложбинки, забираясь в чащобу осинника, выбегает на зарастающие ельником поляны, и кажется, что она так и не выведет тебя никуда.

Но вот вместе с листьями начинают кружиться снежинки. Их становится больше и больше, и в снежном хороводе не видно уже ничего: ни падающих листьев, ни тропы (Фролов Л. «Ночь в лесу»).

Завдання 2. Знайдіть та запишіть приклади лексико-граматичної трансформації(антонімічний переклад, компенсація та описовий переклад)

Завдання 3. Знайдіть та запишіть приклади граматичної трансформації (членування, об'єднання речень та граматичні заміни).

Завдання 4. Перекладіть текст та визначить, які перекладацькі трансформації ви використовували при перекладанні

Причины и характер загрязнений воздушной среды о производственных условиях. Профессиональные заболевания и отравления от действия производственных вредностей, загрязняющих воздушную среду. Допустимая концентрация вредных примесей в воздухе производственных помещений, в окружающей атмосфере, воздухе, поступающем в помещение и выбрасываемом из помещения.

Основные параметры микроклимата: температура, относительная влажность и скорость движения воздуха, барометрическое давление. Профзаболевания и травматизм при нарушении параметров микроклимата. Тепловой баланс на терморегуляции человеческого организма. Нормирование параметров микроклимата. Борьба с избыточным лучистым теплом. Классификация систем вентиляции.

Определение необходимого воздухообмена при общеобменной вентиляции. Принцип устройства естественной вентиляции (аэрация, дефлекторы и др.). Приточная, вытяжная, приточно-вытяжная вентиляция, кондиционирование воздуха, замкнутые системы вентиляции.

Очистка воздуха от пыли и газов. Центробежные и инерционные пылеотделители. Пористые и масляные фильтры периодического и непрерывного действия, электрические, ультразвуковые фильтры.

Устройство местной вентиляции, местные отсосы, вытяжные шкафы, вытяжные зонты, бортовые отсосы, герметизированные кабины, воздушные души, воздушные и тепловые завесы, обдувающие вентиляторы (Белых Л.И., Тимофеева С.С. «Мониторинг экологической безопасности»).

Тема 9. СЛОВНИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Лексикографія (від гр. *lexikos* «словниковий» або «lexicon» словниковий запас і *grapho* «пишу») – розділ мовознавства, який займається теорією і практикою укладання словників. Це наука, яка має практичне

застосування. Словники необхідні для вивчення рідної та іноземної мов, для піднесення культури усної та писемної мови і загалом інтелекту людини. Культурний рівень нації та рівень розвитку мови часто оцінюють за кількістю виданих словників.

Типи словників

Усі словники поділяють на енциклопедичні й лінгвістичні.

Енциклопедичні словники описують світ, пояснюють явища, поняття, дають бібліографічні довідки про знаменитих (інколи й одіозних) людей, відомості про країни й міста, про видатні події тощо. Відомими є «Українська радянська енциклопедія» в 17 томах (К., 1960-1966; друге видання в 12 томах вийшло в 1977-1985), «Енциклопедія українознавства» за ред. В. Кубійовича, що вийшла в 1949 р. за кордоном і зараз перевидається у Львові і Києві (т. 1-7, Львів, 1993-1998; т. 1-4, Київ, 1994-1996), «Большая советская энциклопедия» в 50 томах (М., 1950- 1958; останнє третє видання в 30 томах вийшло в 1969- 1978), «Энциклопедический словарь» у 86 томах Ф. Брокгауза й І. Єфрона (С.-Петербург, 1890-1907), «Encyclopaedia Britannica» (Британська енциклопедія) в 30 томах (п'ятнадцяте видання вийшло в 1974-1986) та ін.

Лінгвістичні словники – це словники слів, які пояснюють усі типи слів, їх граматичні та стилістичні ознаки, особливості їх функціонування. Лінгвістичні словники поділяють на одномовні й багатомовні.

Контрольні запитання

1. Що вивчає лексикографія?
2. Які типи словників ви знаєте?
3. Що таке енциклопедичний словник?
4. Що таке лінгвістичний словник?
5. Що таке електронні словники?

Завдання 1. Назвіть проблеми використання словників на сучасному етапі розвитку української мови. Значення словників у професійній діяльності фахівця.

Завдання 2. Назвіть принципи укладання термінологічних словників.

Тема 10. ГРАМАТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

10.1. Основні помилки під час перекладання термінів

При перекладі науково-технічної літератури особливо важливе значення має предмет перекладу. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо науково-технічного, є повне розуміння його перекладачем. Перекладач повинен орієнтуватися у тій предметній галузі, до якої належить призначений для перекладу текст. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

Під час перекладу важливо правильно зрозуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту. Природно, що найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів, що є безпосередніми носіями предметної інформації.

При перекладі науково-технічних текстів, слід брати до уваги такі рекомендації. Передусім потрібно прочитати текст повністю, звернувши увагу на заголовок, оскільки він відбиває головний зміст тексту. Після загального ознайомлення зі змістом тексту його треба перекладати речення

за реченням. Неодмінно належить враховувати структурний тип речення (просте, складносурядне, складнопірядне).

Ознайомлюючись із синтаксичною побудовою речення, слід насамперед звернути увагу на присудок, який має своє постійне місце і обов'язково містить дієслово з яскраво вираженою морфологічною характеристикою.

Типові труднощі російсько-українського перекладання науково-технічних термінів виникає у тому, що в мові оригіналу для позначення декількох понять існує один багатозначний термін (слово), а в мові перекладання йому відповідає не один термін, а декілька. Наприклад, рос. термін «**масло**» і похідний від нього термін «**масляний**» в українській мові має декілька відповідників: **масло, мастило, олія**.

Масло – це харчовий продукт, який є концентратом молочного жиру; **мастило** – це жирова речовина для змащування поверхонь тертя механізмів і деталей машин; **олія** – жирова речовина, яку добувають з деяких рослин, переважно з їх насіння або плодів.

Отже, щоб уникнути таких помилок, слід звертати увагу на контекст.

Контрольні запитання

1. Які вимоги висувують до науково-технічного перекладу?
2. З чим пов'язано лексичні труднощі науково-технічного перекладання?
3. Якими способами перекладають термін?
4. Що таке «хибні друзі» перекладача?
5. Що таке термінологічні паралелі?

Завдання 1. Перекласти терміни: литейный, отраженный луч, вынужденное колебание, металлорежущий инструмент, обратное движение, давление, горючее, газосварка, гидравлика, геофизика, ведущий вал, автоколебание, электромагнитная индукция, двигатель постоянного тока.

Завдання 2. Перекладіть науково-технічний текст

Изучение и практическое применение ультразвука началось с того, что в конце XVI-го века итальянец Спаланцани предположил, что причиной безошибочного полета летучих мышей в темноте являются неслышимые человеческим ухом звуковые колебания. В 1880 году, физик Пьер Кюри, работая вместе с братом Жаком, открыл явление пьезоэффекта, которое было обосновано французским ученым Г. Липманом, на основании чего появилась возможность создавать устройства позволяющие регистрировать и создавать механические волны различных частот от самых низких до звуковых и более высоких. В течение нескольких десятилетий эти открытия не получали должного применения.

Лишь в 1916 году начинается практическое использование ультразвуковых устройств на подводных лодках, устанавливаются первые ультразвуковые эхолоты для обнаружения кораблей противника. В 1929 году российским исследователем С.Я. Соколовым были заложены основы ультразвуковой дефектоскопии в технике и промышленности (обнаружение скрытых дефектов в металлических изделиях, бетонных блоках и т.п.). Для этого создавались специальные ультразвуковые устройства, послужившие впоследствии прототипами медицинских диагностических аппаратов. Вскоре появляются первые, относительно простые по устройству, медицинские аппараты, со временем ультразвуковая медицинская аппаратура совершенствуется, появляются аппараты, дающие двумерное изображение внутренних органов, ультразвуковая томография и многое другое. В настоящее время ультразвуковые методы используются практически во всех областях медицинской практики и относятся к наиболее важным современным методам диагностики и лечения (И.И. Резников, В.Н. Федорова, Е.В. Фаустов, А.Р. Федоров, А.К. Демидова «Физические основы использования ультразвука в медицине»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васенко Л. А. Фахова українська мова. Навчальний посібник / Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
2. Войналович О. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять / О. Войналович, В. Моргунок. – Київ: Вирій, Сталкер, 1997. – 256 с.
3. Гудманян А. Г. Основи перекладознавства : навчальний посібник / Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. – Вінниця: Нова Книга, 2020. – 352 с.
4. Технологія машинобудування. Навчальний посібник / Горбатюк Є. О., Мазур М. П., Зенкін А. С., Каразей В. Д. – Львів: Новий світ, 2009 – 358 с.
5. Григурко І. О. Технологія обробки типових деталей. Курсове проектування / Григурко І. О., Брендюля М. Ф., Доценко С. М. – Львів: Новий світ, 2006. – 578 с.
6. Д'яков А. С. Основи термінотворення / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 208 с.
7. Іванов В. О. Професійна технічна термінологія у галузі машинобудування.: Навчальний посібник / Іванов В. О., Павленко І. В., Косова Т. М. – Харків: НТМТ, 2015. – 350 с.
8. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад: навчальний посібник / Коваленко А. Я. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2007. – 2884 с.
9. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. / Мамрак А. В. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
10. Міренський І. Г. Основи технології машинобудування. Навчальний посібник. / Міренський І. Г. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 275 с.
11. Михайлова О. Г. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості: навч. посіб. / Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. – Харків, 2000. – 97 с.
12. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. / Онуфрієнко Г. С. – Київ : Центр навчальної л-ри, 2006. – 312 с
13. Михайлова Т. В. Культура мовлення фахівця : навч. посіб. / Михайлова Т. В. – Х. : НТУ «ХПІ», 2015. – 320 с.
14. Теплицький Б. М. Делительные механизмы: справочное пособие / Теплицький Б. М. – Ленинград, 1974. – 280 с.

15. Симоненко Л. О. Нові підходи до розбудови української наукової термінології// Українська термінологія й сучасність: Зб. наук. Праць / Симоненко Л. О. – Київ, 2005. – С. 21 – 26
16. Українська ділова мова. Практичний посібник на щодень / [За ред. М. Д. Гінзбурга] – Харків: Торсінг, 2003 – 592 с.
17. Пономарьов О. Д. Сучасна українська мова : підруч. / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.] ; за ред.. О. Д. Пономарьова. – [4-те вид.]. – Київ : Либідь, 2008. – 488 с.
18. Федорова А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – Москва: Филология, 2002 – 416 с.
19. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підруч. / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – 3-є вид., виправ. І доп. – Київ : Алерта, 2012. – 696 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЛОВОДСТВА.....	4
1.1. Офіційно-діловий стиль мови: призначення, сфера застосування, ознаки, мовні засоби, підстилі.....	4
1.2. Основні поняття діловодства (документ, реквізит, формуляр, бланк.....	4
1.3. Національний стандарт України (ДСТУ 4163-2003. Державна уніфікована система документації).....	5
1.4. Заява. Правила укладання заяв.....	5
1.5. Класифікація документів.....	6
1.6. Мовні кліше офіційно-ділового стилю.....	6
Контрольні запитання.....	6
Завдання.....	7
Тема 2. ПРАВИЛА УКЛАДАННЯ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ	7
2.1. Автобіографія. Правила оформлення автобіографії.....	7
2.2. Резюме. Правила укладання резюме.....	8
2.3. Пояснювальна записка. Правила оформлення пояснювальної записки.....	10
Контрольні запитання.....	11
Завдання.....	11
Тема 3. НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФАХОВИХ ЗНАНЬ.....	11
3.1. Науковий стиль мови (призначення, сфера застосування, ознаки, мовні засоби, підстилі).....	11
3.2. Види наукових праць.....	12
3.3. Особливості наукового тексту.....	12
3.4. План як структурний елемент наукового дослідження. Види планів, правила їх складання.....	13
Контрольні запитання.....	13

Завдання.....	14
Тема 4. ПИСЬМОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	15
4.1. Реферування наукового джерела. Структура й види рефератів. Правила реферування наукової інформації.....	15
4.2. Конспектування наукової інформації. Види конспектів. Правила конспектування лекцій і наукових праць. Вимоги до конспектів.....	16
4.3. Анотування наукового джерела. Види анотацій. Правила анотування	17
Контрольні запитання.....	18
Завдання.....	18
Тема 5. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕРМІНОЗНАВСТВА.....	18
5.1. Термінознавство як наука.....	19
Контрольні запитання.....	21
Завдання.....	21
Тема 6. ШЛЯХИ ВИНИКНЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНІВ.....	22
6.1. Способи творення термінів за рахунок використання внутрішніх ресурсів української мови.....	22
6.2. Способи творення термінів за рахунок запозичення.....	23
Контрольні запитання.....	23
Завдання.....	24
Тема 7. ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	25
Контрольні запитання.....	26
Завдання.....	27
Тема 8. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА.....	28
8.1. Поняття «перекладання» і «переклад».....	28
8.2. Перекладацькі трансформації та їх види.....	32
Контрольні запитання.....	33
Завдання.....	33
Тема 9. СЛОВНИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ.....	35
Контрольні запитання.....	36

Завдання.....	37
Тема 10. ГРАМАТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	37
10.1. Основні помилки під час перекладання термінів.....	37
Контрольні запитання.....	38
Завдання.....	38
Список літератури.....	40
ЗМІСТ.....	42

Навчальне видання

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА» (професійного спрямування)
для студентів 1-го курсу Навчально-наукового інституту механічної
інженерії та транспорту

Укладачі:

БЄЛОВА Катерина Вікторівна
СУББОТІНА Валерія Валеріївна
ПИСАРСЬКА Наталія Віталіївна

Відповідальна за випуск

доц. Світлана ЧЕРНЯВСЬКА

Роботу до видання рекомендувала

доц. Оксана КРИМЕЦЬ

В авторській редакції

План 2022 р. поз. 122

Підп. до друку _____ Формат 60x84 1/16

Папір офсет. Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 2,0

Наклад 320 прим. Замовлення № _____

Видавничий центр НТУ «ХП»,

Вул. Кирпичова, 2, м. Харків, 61120

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5478 від 21.08.2017 р.

Надруковано ТОВ «Видавництво «Форт»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №333 від 09.02.2001 р.

61023, м. Харків, а/с 10325. Тел. (057)714-09-08